

Муниципальное казенное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа №2» с.п. Чегем Второй

Рабочая программа
Родной язык и литературное чтение
на родном языке
(образовательная область)
Кабардино-черкесский язык (родной)
(наименование учебного предмета, курса)

начальное общее образование
(уровень образования)

1-4 классы

2020-2021 учебный год
(срок реализации программы)

2020 г.

**Рабочая программа
учебного предмета «Кабардино-черкесский язык (родной)»
на уровень начального общего образования**

1. Пояснительная записка

Рабочая программа по кабардино-черкесскому языку (родной) на уровень начального общего образования составлена на основе Федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования, примерной программы по предмету для 1-4 классов Багова Н.А и реализуется на базе следующих учебных пособий:

Адыгэбзэ 1-4 классхэм и программэр зэхэгъэуващ Федеральнэ государственнэ образовательнэ стандартым тету пэщ1эдзэ классым зэреджэ тхыльхэмк1э:

Куготова Л.Т., Куготовой Е.Ж., Захохова Л.Г. «Азбука 1 класс» Нальчик «Эльбрус» 2014г.,

Таов Ж.К. «Адыгэбзэ 2 класс» Нальчик «Эльбрус» 2014г.,

Куготов Л.Т.. «Адыгэбзэ 3 класс» Нальчик «Эльбрус» 2014г.,

Захохов Л.Г. «Адыгэбзэ» 4 класс Нальчик «Эльбрус» 2014г

Нормативные документы:

- Федеральный Закон «Об образовании в Российской Федерации» (от 29.12.№273-ФЗ).

- приказ Министерства образования и науки РФ «Об утверждении и введении в действие ФГОС НОО» от 6 декабря 2009 г. №373 (с изменениями и дополнениями).

- приказ Министерства образования и науки РФ «Об утверждении порядка организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам – образовательным программам начального общего, основного общего и среднего общего образования» от 30 августа 2013 года №1015.

- Приказ Министерства просвещения РФ от 20 мая 2020 г. № 254 «Об утверждении федерального перечня учебников, допущенных к использованию при реализации имеющих государственную аккредитацию образовательных программ начального общего, основного общего, среднего общего образования организациями, осуществляющими образовательную деятельность».

Цели:

- ознакомление учащихся с основными положениями науки о языке и формирование на этой основе знаково-символического восприятия и логического мышления учащихся;

- формирование коммуникативной компетенции учащихся: развитие устной и письменной речи, монологической и диалогической речи, а также навыков грамотного, безошибочного письма как показателя общей культуры человека.

Задачи:

- развитие речи, мышления, воображения школьников, умения выбирать средства языка в соответствии с целями, задачами и условиями общения;

- освоение учащимися первоначальных знаний о лексике, фонетике, грамматике кабардинского языка;

- овладение умениями писать и читать, участвовать в диалоге, составлять несложные монологические высказывания и письменные тексты- описания и тексты-повествования небольшого объема;

- развитие нравственных и эстетических чувств;

- воспитание у учеников позитивного эмоционально-ценностного отношения к кабардинскому языку, чувства сопричастности к сохранению его уникальности и чистоты, пробуждение познавательного интереса к языку, стремления совершенствовать свою речь.

Планируемые результаты освоения учебного предмета «Кабардино-черкесский язык (родной)»

Личностные результаты:

- формирование этнической и общероссийской гражданской идентичности (осознание обучающимися своей принадлежности к адыгскому этносу и одновременно ощущение себя гражданами многонационального государства, формирование патриотических ценностей);
- овладение знаниями о родной культуре, религии, уважительное отношение к культурам и традиционным религиям народов России, формирование межэтнического согласия;
- формирование уважительного отношения к семейным ценностям и традициям, любви к природе, родному краю; понимание важности здорового образа жизни;
- развитие умения сотрудничать со сверстниками и взрослыми, предотвращать конфликтные ситуации;
- формирование мотивации к учебной деятельности;
- умение формулировать цель деятельности, задачи, планировать ее, осуществлять самоконтроль, самооценку.

Метапредметные результаты:

- использование приобретенных на родном языке знаний для решения коммуникативных и познавательных задач, для работы с различными источниками информации (словари, энциклопедии, Интернет-ресурсы и т.д.);
- умение составлять диалог на заданную тему, ориентируясь в средствах и условиях общения;
- выбор необходимых языковых средств для ведения диалога, умение составлять письменные тексты;
- развитие коммуникативных способностей школьника, умения выбирать адекватные языковые и речевые средства для успешного решения коммуникативной задачи;
- умение работать с различными видами информации, использовать орфографические и пунктуационные правила.

Предметные результаты:

- осознание кабардино-черкесского языка неотъемлемой частью национальной культуры народа;
- получение начальных представлений о нормах родного языка (орфографических, лексических, грамматических), правилах речевого этикета;
- знание правил правописания;
- умение применять орфографические и пунктуационные правила в объеме изученного материала, находить, сравнивать, классифицировать звуки, буквы, части слова, части речи, члены предложения;
- умение работать с текстами, справочной литературой, словарями, проверять написанное, обобщать знания о языке и применять на практике, в том числе в различных коммуникативных ситуациях.

Содержание учебной программы

1 класс

Езанэ классым еджаклуэхэр щегъэджэныр Ыхьыщу зэхэтц:

еджэклэмерэ тхэклэмерэ шыхуагъэхъзыр лъэхъэнэ, азбукэр щрагъэдж лъэхъэнэ, азбукэ нэужь еджэныгъэ.

Къеджэклэмерэ тхэклэмерэ шыхуагъэхъзыр лъэхъэнэм кызызщлеубыдэ:

Псалъэмерэ псалъэухамрэ. Дамыгъэ итхъахэр къагъэсэбэпаурэ бзэр псалъэухахэу, псалъэухахэр псалъэу, псалъэхэр пычыгъуэ-пычыгъуэу зэпаудыфу хуэм-хуэмурэ еджаклуэхэр егъэсэн.

Пычыгъуэр, ударенэр. Псалъэр пычыгъуэкларэ зэпыгъэщхуклын (зэпыудын), псалъэм ударенэр тегъэувэн (ударенэр макъклэ кыхэгъэщхъэхуклын, ударенэр зытелъ пычыгъуэр нэхъ хэкъузауэ къэпсэлъаурэ), псалъэухам илэ щытыклэр, псалъэр зэрызэхэт пычыгъуэ бжыгъэр еджаклуэхэм къахутэфу егъэсэн хуейщ.

Макъхэмрэ хьэрфхэмрэ. Адыгэбзэм и макъэхэм щыгъэгъуэзэн, щызэхэпхкли кыщупсэлъкли макъзешэхэмрэ макъ дэклуашэхэмрэ (дэгухэмрэ жьгыжьгъхэмрэ) зэхэгъэклыфу егъэсэн: макъыр кыщапсэлъклэ жьэ клуэцлым хъэуар хуиту кыжьбэдэклэрэ абы зыгуэр пэцлэуэрэ, макъзешэхэм пычыгъуэ къагъэхъуу зэрыщытыр егъэщлэн.

Псалъэм макъ щхъэхуэхэр кыхэгъэщхъэхуклын (макъзешэ, макъ дэклуашэ), псалъэр зэрызэхэт пычыгъуэхэмрэ макъхэмрэ яхузэпкырыхын (псалъэм хэт макъхэм я бжыгъэр, ахэр зэрызэклэлъыхьар, ялэ щытыклэхэр лупцл щлын, ударенэр зытелъ пычыгъуэр кыхэгъэщхъэхуклын, псалъэм и къэпсэлъыклэмерэ и тхыклэмерэ зэхуэхьын, ар зэрызэхэт пычыгъуэхэмрэ макъхэмрэ кыщыгъэлъэгъуа схемэм иригъуазэурэ).

Макъхэр хэту псалъэ гуэрхэр къэгупсысын, псалъэм и къэпсэлъыклэмерэ (абы и луклэмерэ) ар зэрызэхэт макъхэм хуащла схемэмрэ зэрызэхуэклуэр гъэбелджылын. Мы лъэхъэнэм и лэмал нэхъыщхьэр псалъэр зэрызэхэт макъхэмклэ зэпкырыхынырщ, макъхэр псалъэу зэхэгъэувэнырщ, еджаклуэхэм я бзэм зегъэужьынырщ

Азбукэр щрагъэдж лъэхъэнэ

Къеджэклэ егъэщлэныр

Макъзешэхэмрэ дэклуашэхэмрэ, хьэрф зешэхэмрэ дэклуашэхэмрэ.

Адыгэбзэм макъыу хэт псори егъэщлэн, нэгъуэщлым къипсэлъа макъыр и луклэклэ еджаклуэхэм къацлыхуфу, езыхэми а макъыр къапсэлъыфу егъэсэн.

Сыт хуэдэ зы макъми и зэрыб хьэрфри и лэрытх хьэрфри егъэщлэн, макъыр зэхэбгъэхмэ, абы и хьэрфыр къагъэлъэгъуэфын, хьэрфыр ебгъэ-лъагъумэ, абы хуэклуэ (кыикл) макъыр ягъэлүфу щытын хуейщ.

Хьэрфзешэхэм тещлыхъауэ пычыгъуэхэр зэпащлэу (зэпагъэувэу) къеджэн, хьэрф яджахэр зыхэт пычыгъуэхэм къеджэфу егъэсэн.

Хьэрф кыхэбзыклахэр къагъэсэбэпурэ, пычыгъуэхэр псалъэхэр зэхалъхъэн (япэщыклэ ахэр зэрызэхэт макъхэмрэ хьэрфхэмрэ зэпкырыхауэ, абыхэм дахэ-дахэу къеджэн).

Кызыэджэр къагурылуэу, къеджэклэ тэмэм ялэу, укбуэдияуэ пычыгъуэ-пычыгъуэрэклэ макъ ягъэлуу псалъэ щхъэхуэхэм, псалъэуха мыинхэм, зытепсэлъыхьыр еджаклуэхэм къемыхъэлъэклэ тхыгъэ клэщлэхэм къеджэн, хьэрфхэр тэмэму икли зэрыхуэфэщэнклэ псынцлэу къацлыхуным тещлыхъауэ, псалъэм кызыэреджэнум хуэзыунэтлэ лэмалхэр (япэ щыклэ пычыгъуэкларэ зыпыуда, абы иужьклэ пыгъуэхэр кызыхэмыгъэщэхэри хыхъэу), ударенэр зытелъ пычыгъуэр (ар и дамыгъэмклэ кыщыгъэлъэгъуар) кыыхагъэщу.

Псысэхэм ящыщ Ыхьэ щхьэхуэхэм, усэ тынш дьдэм, сабий уэрэдхэм хэт псалъэхэм хуэдэхэр гуклэ зрагъэщлэн, ахэр япэ щыккэ егъэджаклуэм клэлъыжагъурэ тэмэму къапсэлъу зрагъасэу. Мы лэжыгъэр тэмэму къызэгъэпэщыным мыхьэнэ илэщ.

А щыккэм тету зрагъащлэпхьэхэм ящыщ «Адыгэ алфавит» жиуэ Багъ Н.А., Щоджэн Леонид и «Цыкгураш и хьэрфхэр»-м хыхьэ усэ цыкгухэр. Япэ гъэ еджэгъуэм и клэм псалъэ 15-20 хуэдиз зы дакъыккэм еджаклуэр пычыгъуэккэ зэпыудауэ къеджэфмэ, тэмэмщ.

Тхэккэ егъэщлэныр.

Еджаклуэхэр тэмэму щысыным хуегъэсэн хуейщ. Ахэр щытхэккэ зэрызэфлэсын хуей щыккэм егъэсапхьэщ: тетрадыр тэмэму (тлэку сэмэгурабгъумккэ хуешэклауэ щытын хуейщ. Щытхэккэ е сурэт шащккэ къэрэндащыр е къалэмыр тэмэму зэрагъыгъын хуей щыккэр егъэщлэпхьэщ ипэ махуэхэм къыщыщлэдзауэ.

Хьэрфхэм я лъагагъын хуейр, абыхэм я зэхуакур (зэрызэпэщлэхар зыхуэдизыр) нэккэ ягъэбелджылыфыным хуэзыгъасэ, лэбэлагъым, лэпэхэм зезыгъэужь лэжыгъэхэр егъэклуэккын: хьурей цыкку къегъэтхьыхьын, итхьахэмккэ зэпыщлэн, тхыпхьэщлэпхьэ гуэрхэр егъэщлэн, я лэщыр егъэщытлэн.

Еджаклуэхэм псалъэхэмрэ псалъэухахэмрэ къытрегъэтхыккын (япэщыккэ лэрытхым, иужьккэ зэрыбу тедзам). Къатратхыкклар тэмэмрэ мытэмэмрэ къэпщытэжын, къызытратхыкклар ирагъэпщэжурэ, пычыгъуэккэрэ къеджэурэ, псалъэ къытратхыкклархэм пэжырытхэмккэ щыуагъэ хэтрэ хэмытрэ зэпалытэурэ.

Къабзэу тхэныгъэ. Еджэгъуэ щхьэхуэ хухахырккым. Дэтхэнэ зы тхыгъэ лэужыгъэми къыдэклуэу пэщлэдзэ классиплми щыгъэзэщлэн хуейщ еджаклуэхэр къабзэу, дахэу, кыхыгъуафлэу иккэ лэмал зэриэккэ нэхь псынщлэуэу тхэф хьуным хуэунэтла лэжыгъэхэр.

Тхэныгъэмккэ ягъэзэщлэну лэжыгъэхэр езанэ классым е еджэгъуэм и пэм е и клэм хуэгъэзэн хуейщ, дакъыккэ 10 хуэдизккэ.

къызэккэлъыклуэккэнур дэтхэнэ классми езым и программэм къыщыгъэлъэгъуащ, ахэр шагъэзэщлэну нэхь къыщезэгъыр урокхэм деж езы егъэджаклуэр зэрелъккэ игъэувыну хуитщ.

Жъабзэм зегъэужыныр.

Адыгэбзэм и макъэр тэмэму къагъэсэбэпыфу егъэсэн. Еджаклуэхэр щыпсалъэми нэгъуэщлэхэм щедалуэми зэхэх бзэм абыхэм гулгытэ нэс хуащлу егъэсэн, макъ къэзыгъэлъагъуэ органхэм зегъэужыным хущлэккун. Псалъэккэмккэ ялэ есэныгъэмрэ зэфлэккхэмрэ егъэфлэклуэ зэпыту щыгъэтын: мыпашлэу, зэплэзэрыту псалъэным хуегъэсэн, щыпсалъэккэ хьэуар тэмэму жьэдашэным, ику ит макъккэ (мыккыуэ иккэ мыщэхуу) псалъэу, хуей щыхьум, макъым зрагъэлэту е ягъэлъахьшэу егъэсэн. Псалъэ псори къэпсэлъынымккэ ягъуэта есэныгъэмрэ, ялэ хьуа зэфлэккымрэ нэхьри егъэфлэ-клуэн, псом хуэмыдэу ахэр зэрызэхэт макъ, пычыгъуэхэр, къэпсэлъыккэм (орфоэпием) и хабзэхэм къезэгъуу, абы тещлэхьауэ ударенэр тэмэму псалъэм трагъэуэу. Адыгэбзэм и макъхэр тэмэму, щыуагъэншэу къэпсэлъыным, хуегъэсэн псынщлэрыпсалъэхэр, къэбжэккхэр, усэ цыкгухэр, н. еджэгъуэ къэс къэгъэсэбэпккэрэ. Еджаклуэ щхьэхуэхэм я бзэм дагъуэ зэрилэм кыхьэккыу, мытэмэму къапсэлъ макъхэр гъэзэклуэжыным еджэгъуэм щелэжынын.

Псалъэм зэрелэжыпхьэр. Еджаклуэхэм ящлэ псалъэ бжыгъэр гъэбелджылын, абы хэгъэхьуэн иккэ ахэр жьдджеру къагъэсэбэпу егъэсэн. Псалъэхэр лэкуэлъакуэу къэсэбэпын – предметхэм, луэхущлэфэхэм зэреджэр – абыхэм къагъэлъагъуэ мыхьэнэр къыжалэфын. Предметхэм я щытыккэхэм тещлэхьауэ ахэр зэрызэгухьэ е зэрызэщхьэщыккыр убзыхун, къызэщлэзыубыдэ мыхьэнэ зилэхэмрэ (п.п. щыгъын:

джанэ, гьуэншэдэ, бостей. ІэльэщІ, пыІэ, вакъэ, н.) апхуэдэу щымытхэмрэ (п.п., сэ,уадэ, Іэдэ, лэныстэ, джыдэ, бел, н.) къагъэсэбэпыфу егъэсэн. Литературэбзэм темыхуэу щІыпІэ псалъэкІэхэм (диалектхэм) хуэдэу дызыщрихьэлІэ Іуэхугъуэхэр еджакІухэм я бзэм зэрыхэгъэкІыным ерыщу икІи зэпыугъуэ имыІэу елэжыпхьэщ.

Псалъэухахэмрэ къэІуэтэныгъэ зэпхахэмрэ егъэлэжыныр.

ЕджапІэм къыщІэмытІысхьэ щІыкІэ еджакІуэхэм бзэмкІэ (псалъэкІэмкІэ) ягъуэта есэныгъэхэр егъэфІэкІуэн, абыхэм зегъэужыын. ЕджакІуэм игъэува упщІэм егупсысауэ абы и жэуапыр гупсэхуу етын, жэуап щаткІэ псалъэуха лІэужыгъуэ зэхуэмыдэхэр къагъэсэбэпыфу егъэсэн.

Зыри дамыутІыпщыкІыу, зэблалыгъэувыкІыу, зэрыщытым хуэдэу, зэ жаІам къытрамыгъээжу псысэ е хыбар кІэщІ гуэр къегъэІуэтэжын (егъэ-джакІуэм игъэуупщІэхэм теухуауэ).

Псалъэуха е тхыгъэ къызэджахэм теухуа егъэджакІуэм и упщІэхэм жэуап тэмэм иратыфу егъэсэн.

Къызэджа зы Іуэхугъуэ гуэрым ехьэлІа псалъэ зыбжанэ къагъэсэбэпурэ, жьэрыІуатэу зыгуэрым и сурэт къещІын. Зыщыгъуазэ гуэрыр затепсэлыыхьым пыщэн, езым къагупсыса гуэрхэр хэту. ЕджакІуэр къызэджа тхыгъэр зытепсэлыыхьым ещхьу езым и гъащІэм зыщрихьэлІа гуэр, егъэджа-кІуэм ярита сюжетым ипкъ иткІэ, гупсэхуу къаІу-атэжыфу егъэсэн.

Сабийхэм я ныбжыым хуэкІуэу къуажэхьхэм убгъуауэ тепсэлыыхьын, усэ цІыкІу, псынщІэрыпсалъэ, псалъэжь, къебжэкІ гуэрхэр гукІэ зрегъэгъэ-щІэн, ахэр зытеухуар къаІуатэжыфу, хуэфэщэн къэпсэлыыкІэкІэ макъ зэ-хьуэкІ ящІыфу егъэсэн.

Зы сурэт гуэрым е сурэт зытІущым япкъ иткІэ псалъэуха зыбжанэ зэхегъэлъхьэн, зы Іуэхугъуэ гуэркІэ (темэкІэ) къызэщІэубыда хьууэ е хыбар кІэщІ цІыкІу зэхегъэлъхьэн.

Адрей сабийхэм къат жэуапым набдзэгубдзаплъэу, гуапэу хущыту (ауан, щІэнакІэ сыт хуэдэхэр Іуэхум хэмылъу) щІэдэІуу еджакІуэхэр егъэсэн, абыхэм есэныгъэфІрэ щІэныгъэфІрэ егъэгъуэтын.

Азбукэ нэужь лъэхьэнэ

Мы лъэхьэнэм макъхэмрэ хьэрфхэмрэ яухауэ азбукэм ит тхыгъэхэм еджэн щІадзэ. ЕджапІэм къыщІэмытІысхьэ щІыкІэ еджакІуэхэм бзэмкІэ (псалъэкІэмкІэ) ягъуэта есэныгъэхэр егъэфІэкІуэн, абыхэм зегъэужыын хуейщ. ЕджакІуэм игъэува упщІэм егупсысауэ абы и жэуапыр гупсэхуу ириту, жэуап щаткІэ псалъэуха лІэужыгъуэ зэхуэмыдэхэр къыгъэсэбэпыфу егъэсэн хуейщ.

Зыри дамыутІыпщыкІыу, зэблалыгъэувыкІыу, зэрыщытым хуэдэу, зэ жаІам къытрамыгъээжу псысэ е хыбар кІэщІ гуэр къаІуэтэжыфын, къызэджа зы Іуэхугъуэ гуэрым ехьэлІа псалъэ зыбжанэ къагъэсэбэпурэ, жьэрыІуатэу зыгуэрым и сурэт ящІыфын, зыщыгъуазэ гуэрыр зытепсэлыыхьым пыщэн, езым къагупсыса гуэрхэр хэту. ЕджакІуэр къызэджа тхыгъэр зытепсэлыыхьым ещхьу езым и гъащІэм зыщрихьэлІа гуэр, егъэджакІуэм ярита сюжетым ипкъ иткІэ, гупсэхуу къаІуатэжыфу егъэсэн.

Сабийхэм я ныбжыым хуэкІуэу къуажэхьхэм убгъуауэ тепсэлыыхьын, усэ цІыкІу, псынщІэрыпсалъэ, псалъэжь, къебжэкІ гуэрхэр гукІэ зрегъэгъэщІэн, ахэр зытеухуар къаІуатэжыфу, хуэфэщэн къэпсэлыыкІэкІэ макъ зэ-хьуэкІ ящІыфу егъэсэн. Зы сурэт гуэрым е сурэт зытІущым япкъ иткІэ псалъэуха зыбжанэ зэхегъэлъхьэн, зы Іуэхугъуэ гуэркІэ (темэкІэ) къызэщІэубыда хьууэ е хыбар кІэщІ цІыкІу зэхегъэлъхьэн. Адрей сабийхэм къат жэуапым набдзэгубдзаплъэу, гуапэу хущыту

(ауан, щІэнакІэ сыт хуэдэхэр Іуэхум хэмылзу) щІэдэІуу еджакІуэхэр егъэсэн, абыхэмкІэ есэныгъэфІрэ щІэныгъэфІрэ егъэгъуэтын.

2 класс

АДЫГЭБЗЭР ЕТІУАНЭ КЛАССЫМ ЩЫДЖЫНЫР ХУЭУНЭТИАЩ МЫПХУЭДЭ МУРАДХЭР ЗЭГЪЭХЪУЛЭНЫМ:

- школакІуэхэм я бзэм, я гупсысэкІэм, я зэхэщІыкІым зегъэужьыныр, здыхэт, зэпсалгъэхэм елытауэ бзэм и Іэмалхэр кыыхыфыныр, гукъэкІымрэ бзэр зэрызэхыщІэмрэ егъэфІэкІуэныр;

-адыгэбзэм и лексикэм, фонетикэм, грамматикэм ятеухуауэ щІэдзапІэ хъу щІэныгъэ етыныр; бзэм и къэхъугъэ яджхэр нэхъ кызыэрыгуэкІ дыдэу зэрызэпкърихыфын зэфІэкІ хэлъхэныр;

-адыгэбзэм пщІэ хуищІу, фІыуэ ильагъуу гэсэныр, ар къабзэу хъума хъунымкІэ езым и пщэ къалэн кызыэрыдэхуэр зэхегъэщІыкІым, кыдалгъуа псалгъэр куууэ иджныным хуэуцииныр, езым и бзэр зэрыригъэфІэкІуэным хуцІэгъэкъуныр.

Зызымыхъуэж мураду адыгэбзэр егъэджныным сытым дежи иІэр абы кызыэфІигъэкІын хуейуэ гъащІэм кыхуигъэуэв къалэнхэр гэзэщІэнырщ, икІи ар теухуэу щытыпхъэщ «анэдэлъхубзэ» предметым хуалэ еплъыкІэм, бгъэдыхъэкІэм, абы нэхъыщхъэу хэлъ гупсысэхэм. Цыхухэр иризэпсалгъэу, зэрызэпыщІауэ щытыным бзэр хуэунэтинымкІэ мурадыр псоми зэхуэдэу (общеобразовательнэ) ягъуэтын хуей щІэныгъэхэмкІэ щыІэ Іэмалхэм я зы хэкІыпІэу ар увынырщ, абы езым кыыхэкІыжу щытщ еджакІуэхэм бзэмкІэ нэгъуэщІ ІуэхущІафэ гуэрхэми щалэ зэфІэкІхэм хэгъэхъуэн, зегъэужьын, зэпыщІа зэрыхъу Іэмэпсымэу бзэр кызыэрагъэсэбэп щІыкІэхэр егъэфІэкІуэн, балигъхэр зыхэт (зыхэпсэукІ) гъащІэм жыджэру хэтыфын папщІэ, зыхуеинум хуэдиз зыужьыныгъэ я бзэм игъуэтауэ зэрыщытыпхъэри. Нэхъ пыухыкІауэ а мурадхэр мыпхуэдэу бгъэбелджылы хъунуц:

- сабийм псэкІэ зыхищІэхэр, и гурыгъу-гурыщІэхэр, зыхуцІэкъур (зыхуэпабгъэр), къэзыухъуреихъ дунейм хуей еплъыкІэр псалгъэм иІэ зэфІэкІхэмкІэ къэгъэлъэгъуэфын, къэІуэтэфын, нэхъыбэрэ кыигъэсэбэп псалгъэхэми нэхъ мащІэрэ кыигъэсэбэпхэми я бжыгъэм хэгъэхъуэн;

- зы лъэныкъуэкІэ, Іуэхугъуэ пыухыкІа гуэрым емыхъэлІауэ (емыпхауэ) бзэм и зэхэлъыкІэр зрагъэщІэкІэрэ, етІуанэ лъэныкъуэкІэ, бзэм и зэхэлъыкІэм теухуа Іуэхугъуэ пыухыкІа гуэр (псалгъэ, тхыгъэ) гум ираубыдэкІэрэ, хъэл-щэным, нэмысым, хабзэм теухуа тхыгъэ зэпкърахкІэрэ е апхуэдэ гупсысэ зыхэлъ темэкІэ сочиненэ ятхкІэрэ я акылым, гупсысэкІэм, гуры-хуагъым набдзэгубдзапльэу, езым зицІыхужу щытыным зегъэужьын, егъэфІэкІуэн, хэгъэхъуэн;

- бзэм и зэхэлъыкІэмкІэ щІэныгъэ ебгъэгъуэткІэрэ, къебгъаджэкІэрэ еджакІуэхэм я къэухъым нэгъуэщІ лъэныкъуэ псомкІи хэгъэхъуэн, зегъэ-ужьын;

- еджэныгъэм ехъэлІа Іуэхугъуэ псомкІи яІэн хуей есэныгъэхэмрэ зэфІэкІхэмрэ егъэгъуэтын, зэфІэгъэуэвэн, зегъэужьын (тхылым ирилэжыныр, конспект зэхэлъхэныр (щІыныр), псалгъальэ сыт хуэдэхэм иригъуэзэфыныр);

- еджакІуэхэм яІурылгъэ бзэм зегъэужьын, абыхэм тхэнымкІи псэлъэнымкІи яІэ есэныгъэхэмрэ зэфІэкІхэмрэ хэгъэхъуэн, егъэфІэкІуэн (къеджэныр, едэІуэныр, тхэныр, псэлъэныр), бзэ къабзэ, шэрыуэ пІурылыным пщалгъэ хуэхъухэр егъэщІэн.

ЕТІУАНЭ КЛАССЫМ АДЫГЭБЗЭМКІЭ ЩАГЪУЭТ ЩІЭНЫГЪЭХЭМ НЭХЪ МАЩІЭ ДЫДЭУ ІЭМАЛ ИМЫГЪУ КЫЗЭЩІАУБЫДЭН ХУЕЙХЭР:

ЕдэІуэныр. Псалгъэмакъ зэхихыр кыгурыІуэныр.

Псэлъэныр. Здыхэт, зэпсалгъэ елытауэ бзэм и Іэмалхэр жьэрыІуатэбзэм кыщыгъэсэбэпыныр. Зыгуэрым епсэлъэныр, и закъуэу псэлъэным хуэшэрыуэ

хууныр (зыгуэр тепсэлъыхыным, хыбар Іуэтэным, сабийхэм зыхащІыкІ темэ гуэрым хэпсэлъыхыфыным). Цыху хэтыкІэм ехьэлІа хабзэхэр зэгьэщІэныр (фІэхьус тыкІэ, сэлам ехыжыкІэ, кыпхуагьэгьуну лъэІуэныгьэ, фІыщІэ щІыныгьэ, лъэІукІэ зыхуэгьэзэныгьэ). КъэпсэлъыкІэ, интонацэ тэмэмым тетыныр.

Къеджэныгьэр. Зыхуеджэ тхыгьэм, лэжыгьэ кьратым, пэжырытхэ хабзэ, нэгьуэщІ убыхуныгьэхэм къеджэнырэ ахэр кыгурыІуэнырэ. Хэчыхьауэ къеджэныр: зыхуей зереджэн материалыр кыгьуэтыфыныр.

Тхэныр. Тхыгьэбзэмрэ жьэрыІуатэбзэмрэ зэщхьэщыгьэкІыныр. Псалъэухамрэ тхыгьэмрэ (текстымрэ) зэхэгьэщхьэхукІыныр. Тхыгьэм кытетхыкІыным. Къыздыпхуеджэр (кыбжаІэр) пэжырытхэ хабзэ зэбгьэщІахэм тету птхыныр. Текстым тхыгьэкІэ тепсэлъыхыжыныр (хыбарым, кьетхэкІыным щыщ зыхэлъ хыбырым). Тхыгьэ мыин (сочиненэ) сабийхэм яфІэгьэщІэгьуэнын тематикэкІэ тхыным; хьуэхьу, письмо зэхэлъхьэныр (компьютерыр къэбгьэсэбэпуи).

КъэІуэтэныгьэ зэпха.

Бзэм гьащІэм мыхьэнэуэ щіІэр. ЖьэрыІуатэбзэмрэ (жьабзэмрэ) тхыгьэбзэмрэ яІэ зэщхьэщыкІыныгьэм кІэлыгьэпльын.

Тхыгьэр. Тхыгьэм кыщыІуэтам тегьэщІаплэ хуэхьу псалъэхэр кыхэгьэщхьэхукІыфын. Тхыгьэ зэпыщІамрэ зы темэкІэ зэ мыпха псалъэухахэмрэ зэгьэпщэн.

Тхыгьэм кыІуатэр (темэр) гьэбелджылын. Тхыгьэ мыинми абы и Іыхьэхэми псалъащхьэ хуэщІын.

ТемэкІэ зэпыщІа упщІэхэм егьэджакІуэм и унафэм щІэту жьэрыІуатэуи тхыгьэкІи жэуап иратыфын. Сюжет зилэ сурэт хэм теухуауэ псалъэуха зэхалъхьэфын. Зы темэкІэ зэпхауэ щыт псалъэуха зыбжанэ зэхалъхьэфын, егьэджакІуэм и унафэм щІэту. УпщІэхэр е пункт зытІуц хьууэ кьрат планыр къагьэсэбэпурэ, егьэджакІуэм и унафэм щІэту, тхыгьэ мынныр (кызэрыкІуэ дьдэр) изложенэу къаІуэтэжыфын.

Зэхалъхьэфын икІи егьэджакІуэм и унафэм щІэту ятхыфын езы еджакІуэхэр зэрыджэгухэм, зэрыглажьэм, я нэгу зэрызрагьэужьым теухуа хыбархэр.

Къабзэу тхэныгьэ.

Щхьэхуэу гу зылытапхьэ. Анэдэльхубзэр егьэджыным кыыхыхьэу къабзэу тхэныгьэмкІэ урок хэха щыІэнукьым. Ауэ а тхэкІэр зыхуэдэнур абы куэдкІэ елытауэ зэрыщытым, кыыхэкІкІэ, ар Іуэхум кыыхэлгытэн хуейщ, тхыгьэ лэжыгьэ цагьэзащІэхэм деж дакыкьэ зытІуц лъагьэсу.

Іэм, Іэпхьуамбэхэм, нэрыгьуазэм зрагьэужьын.

Хьэрфхэр зэратхымкІэ ахэр зэрызэрапх щІыкІэм теухуауэ ящІэфхэр ирагьэфІэкІуэн.

Псалъэхэу гьэ еджэгьуэм и кІуэцІкІэ зрагьэщІэн хуейхэр:

Партэ, кьэрэндащ, бэльто, Налшык, Москва, Къэбэрдей, фошыгьу, мафІэ, куэбжэ, щхьэгьубжэ, Іэпхьуамбэ, лъэпхьуамбэ, тхылымплэ, жэщ, къанжэ, къуаргь, нартыху, портрет, трактор, Іуащхьэ, щиху, тхьэмпэ, макь, папцІэ, лъапцІэ, шэнт, чырбыш, хьарбыз, кІэлындор, пыпхьуэ, унэцІэ, фІгуэ, къамыл, кьру, Іэбжьанэ, лъэбжьанэ, пцІащхьуэ, шындырхьуо, пкьо, нэщІэпкІэ, лытІэгьэн, къундэпсо.

ЕТІУАНЭ ГЬЭ ЕДЖЭГЬУЭМ И КІЭМ ДЕЖ ЕДЖАКІУЭХЭМ ЯЩІЭН ХУЕЙХЭМРЭ ЯХУЗЭФІЭКІЫПХЬЭХЭМРЭ.

ЯЩІЭН ХУЕЙХЭР:

Адыгьэбзэ алфавитам хэт хьэрфхэр, макьзешэхэмрэ макь дэкІуашэхэмрэ я щытыкІэхэр; ударенэр зытель макьымрэ зытемыльымрэ, макь дэкІуашэ дэгухэмрэ

жыгыжыгхэмрэ, псалъэм и ехьэклыклэр. Псалъэухаклэ зэджэр (зищлысыр жалэн, определэнэ иратыну хэмыту); зэралуатэ, зэрыупщлэ псалъэухахэр (зэрызэхыхым ипкь итклэ ар зищлысыр ящлэу).

Псалъэм и кьежьаплэм деж макъ э-р хьэрф а-клэ кьызэрагьэлягьуэр (зэратхыр). Ударенэр зищлысыр (ударенэр зытель пычыгьуэ, зытемыль пычыгьуэ).

Псалъэм кьыщыкьлэу макъыр хьэрфклэ кьыщамыгьэлягьуэр.

Псалъэхэм езыхэр жэуап зыхуэхуэ упщлэ ялэу зэрыщыт. Хэт? Сыт? Сыт ищлэрэ? упщлэхэм жэуап яхуэхуэ псалъэхэр.

Псалъэ зэльэпкьэгьуклэ зэджэр.

ЯХУЗЭФ1ЭК1ЫПХЪЭХЭР:

Хьэт1 тэмэмклэ псалъэхэр, псалъэухахэр, псалъэ 40—45-рэ хуэ тхыгьэхэр тхыфын, хьэрф дамыгьэхуэ, лей дамытхэу, езы хьэрфхэр дахэу, зэрыщытын хуейм хуэдэу, тхауэ.

Псалъэхэр пычыгьуэклэ зэпыудын, ударенэр зытель пычыгьуэр кьыхэгьэбелджылыкьын, сатырым имыхуэ псалъэхэр пычыгьуэклэрэ ехьэклын; хьэрфышхуэклэ кьегьэжьауэ тхын цлэхэр, унэцлэхэр, кьуажэ, кьалэхэм я флэщыгьэцлэхэр, псэущхьэхэм зэреджэхэр;

уы, йы, йэ пычыгьуэхэр хьэрфзешэ ы, э ящлымыгьуу тхын, (ужьэ, убалъэ, кьэубыдын, тын, игьуэ, етлуанэ);

ударенэр зытемыль макъзешэ э кьигьэлягьуэу хьэрфзешэ а щатхым и щапхьэхэр псалъэр и пэщлэдзэ теплэр (псалъалъэм зэритым хуэдэу) илэу кьэхьын икли ар дьдэмклэ абыхэм я тхыклэр кьэпсэлъыкьлэклэ зэхагьэклын (кьамэшхуэ — кьамэ, мастэ папцлэ — мастэ пагуэ);

послелогхэр зи гьусэ псалъэм кьыпыхауэ тхын; псалъэр зэрызэхэт макьклэ зэпкьрыхын: псалъэхэр пычыгьуэклэ зэпыудын, ударенэр зытель пычыгьуэр гьэбелджылын, псалъэм макъхэмрэ хьэрфхэмрэ зэрыщызэкьлэлыхьар гьэбелджылын, псалъэр зэрызэхэт макъхэмрэ хьэрфхэмрэ бжыгьэклэ зэрызэхуэхур кьэгьэльэгьуэн (ин, псы, дыгьужь, мэракьлэу, щлэхуэ);

псалъэр жэуап зыхуэхуэ упщлэр тэмэму хуэгьэувын, абыклэ кьэщлэн предмет, щытыклэ, лэжыгьэ кьэзыгьэлягьуэ псалъэхэр ;

Хэт? упщлэм жэуап хуэхуэ псалъэхэмрэ Сыт? упщлэм хуэхьухэмрэ зэхэгьэклын;

хэт псалъэхэм яку дэль зэпыщлэныгьэхэр гьэбелджылын, псалъэухам и пкьыгьуэ нэхьыщхьэхэр (подлежащэмрэ сказуемэмрэ) кьыхэгьэклын;

псалъэухар хьэрфышхуэклэ кьегьэжьауэ тхын; и клэм точкэ, зэрыупщлэ, хэлэтыкла нагьыщэхэр гьэувын;

тыншу зэхэт тхыгьэ мыиныр диктанту ятхын, гьэ еджэгьуэм и клэм псалъэ 30—40-м нагьэсу;

зэпха упщлэхэу хуагьэувахэм тхыгьэклэ жэуап иратын, апхуэдэ жэуапхэр псалъэуха кьызэрыкьлэуэ тынш зытхухуэ зэхэт тхыгьэ зэпха хьууэ;

тхыгьэ мыиныр (псалъэ 50—60) егьэджакьлэуэ игьэува планым тету жьэрылуатэу е тхыгьэклэ кьэлэуэтэн (изложенэм и лэужыгьуэ нэхь тынш дьдэ).

КЬЫЗЭДЖЭНУХЭР НЭХЪ ЗЫТЕУХУАР.

Фонетикэр, грамматикэр, тхэк1э тэмэмыр. Бзэм зиужьыныр.

Макъхэмрэ хьэрфхэмрэ. Бзэр псалъэухахэурэ, псалъэухахэр псалъэурэ, псалъэхэр пычыгьуэхэу, пычыгьуэхэр макьыу зэпкьрыхыныр зэрахузэфлэклым адэклэ зегьэужьын. Макъзешэхэмрэ макъ дэклуашэхэмрэ зэхэгьэклынымклэ ялэ зэфлэклэхэмрэ есэнэгьэхэмрэ егьэфлэклэуэн.

Хьэрфыр зыхухэха макьым нэмыщл, нэгьуэщл макъ кьигьэлягьуэу кьыщыкьлэур зэхэцлэхукьыфын икли кьеджэфын: псалъэм и кьежьаплэм деж щызэхэпх

макзешэ э-р хьэрфзешэ а-клэ кьызэрагьэлыагьуэр (адыгэ, адакьэ, адрей), п, т хьэрфхэмклэ п1, т1 макь дэклуашэхэр кьагьэлыэгьуэнклэ зэрыхьур (пкьынэ, тклуатклуэ).

Хьэрфклэ кьэмыгьэлыэгьуа макьхэр тхыгьэм кьыхагьуэтэфу икли кьеджэфу егьэсэнэм ехьэллэ лэжыгьэхэр егьэклуэклын: у-, й-хэм я ужьклэ ы кьыщапсэлыр, ауэ ямытхыныр (унэ, гьуджэ, гушэ, итхьэщлэщ, ин, игьуэ).

Макь кьимыгьэлыагьуэу хьэрф щатхым и кьэклуэклэм нэлуасэ хуэщлын, хьэрфым макь кьыщимыгьэлыагьуэм деж, хьэрфым кьемыджэу егьэсэн: (жыгылу, еклуэклуэ).

Макзешэ у-мрэ макь дэклуашэ у-мрэ зэхэгьэклынымклэ ялэ есэныгьэхэр егьэфлэклуэн.

Хьэрф э-р, урысыбзэм щилэ мыхьэнэр илэу, адыгэбзэми кьыщагьэсэбэпынклэ зэрыхьум щыгьуэзэн. Ар кьызыщагьэсэбэп псалъэхэм кьеджэфын икли ахэр ятхыфын (экскурс, экскаватор, этаж, элеватор, н.).

Пычыгьуэ йэ зэхахьу е ятхынклэ зэрыхьум щыгьэгьуэзэн. Ар тхыгьэм кьыщагьэсэбэпын (еджэн, ерыщ, ежьу, н).

Хьэрф ё -р, урысыбзэ алфавитам щилэ мыхьэнэр зэрилэу, адыгэбзэм кьызэрыщагьэсэбэпыр ящлэн (ёлкэ, шофёр, пулемёт).

Пычыгьуэ йы-р зэхахьу и ятхынклэ зэрыхьум щыгьэгьуэзэн. Абы теухуауэ ящлэхэр тхыгьэм кьыщагьэсэбэпыфын (ин, ищхьэрэ, ислъэмей, иухын, иубэн, я.).

Хьэрф ю, я-хэр, урысыбзэм шалэ мыхьэнэр ялэжу, адыгэбзэм кьызэрыщагьэсэбэпыр ящлэн (Юрэ, яслъэ, н.).

Зэгуэгьу макь дэклуашэ дэгухэмрэ жьгыжыгьхэмрэ зэхацлэхуклыфын (п —б,ф — в, т д,

Хьэрф зэгуэтклэ кьэгьэлыэгьуа макьхэр, ахэр зыхэт пычыгьуэхэр, псалъэхэр ятхыным теухуа есэныгьэхэм зрагьэужьын. Псалъэхэр, псалъэухахэр, тхыгьэ клэщлэхэр лэрытхми зэрыбми кьытратхыклын.

Зэрыбми лэрытхми кьытратхыкыныгьэм кьыдэклуэу гу льытэн: тхэн кьыщрагьажьэм деж, япэрэи хьэрфыр тхылымплэ напэм и сэмэгурабгьу гьунэм пэлэщлэу зэрагьэувым икли ар хьэрфышхуэу зэратхым. Апхуэдэу езыхэми ящлыфу есэн.

Псалъэхар тхын щаухам деж, абы и клэм нагьыщэ гуэр зэрагьэувым гу льатэн. Апхуэдэм деж ягьэув нагьыщэр, а ятхым и кьэпсэлыкклэм (и интонацэм) епхауэ зэрыщытыр ящлэн.

Хьэрф зэгуэтклэ кьагьэлыагьуэ макь зыхэт псалъэхэр япэ щлыклэ тэмэму (а хьэрф зэгуэтри зэрыхэтым хуэдэу) тхауэ кьрагьэлыагьуэу, пычыгьуэрэ хьэрфхэу хэтхэм теухуауэ зэпкьрахьу кьрагьаджэу, итланэ хьэрф зэгуэтхэр дэгьэхуауэ ахэр езыхэм хагьэувэн хуейуэ доскам кьыхуратхэ псалъэхэр кьытратхыкыфын. Апхуэдэу хьэрф зэгуэтхэр зыхушыщлэ псалъэ зыхэт псалъэухахэр кьытратхыкыфын.

Зи кьэпсэлыкклэмрэ зи тхыклэмрэ зэтэхуэ псалъэхэр, апхуэдэ псалъэу зэхэт псалъэухахэр диктанту (кьызэрыжралэм ипкь итклэ) ятхыфын.

Зи кьэпсэлыкклэмрэ зи тхыклэмрэ зэтемыхуэ псалъэхэм клэлышлын.

Апхуэдэхэм (нэхь тынш дьдэхэм) я тхыклэр кьапщытэфын, зыщлыплэ деж тхауэ зэритым иралытуи, езы псалъэхар зэрызэхэт пычыгьуэхэмрэ макьрэклэ зэпкьрахьури.

Хьэрфышхуэр псалъэхам, цлыхуцлэхэм, псэушхьэм флащ цлэхэм я кьыщлэдзаплэхэм ятхыфын.

Пычыгьуэр. Псалъэр пычыгьуэклэрэ зэпыудыныр. Псалъэр щатхклэ, сатырым щимыхуэм деж, абы щыщ лыхьэхэр кьыклэлыклуэ сатырым зэрырахьэклым и

хабзэм шыщ нэхъ кызырыгуэклхэр ящлэн, хьэрф зэгуэт зыхэт псалъэхэм я ехьэклыклэм клэлыгыгэпллын, шытхэклэ кьагыгэсэбэпыфу егысэн, у зыхэт хьэрф зэгуэтхэм шыщ дэтхэнэ зы макъзешэ ы кызыклэлыкылуэр и закьуэу сатырым кьибнэ зэрыхьур егыэщлэн (**кхьу-за-нэ, ку-мы-лэ**).

Ударенэр. Псалъэм ударенэ зытехуэу хэт пычыгьуэр кьыхагыгэбелджылыкыфын. Пычыгьуэм ударенэр зэрытелэпхьукылым кьыхэклэ, а пычыгьуэм хэт макьыр **а-ми** э-ми шызэхамыщлыкылым **деж**, **е** **а-м** и **плэклэ** э зэхахыу шыщытым **деж**, ятхынур зищлысыр кьахутэфын, кызырапщытэ псалъэ кьыхуагыуэту (апхуэдэу ящлынуэр мыгугьуу шыщытым **деж**) (**бажафэ — бажэ, фальэшхуэ — фальэ, щлалэф1 — щлалэ, н.**).

Алфавитыр. Алфавитым и мыхьэнэр. Хьэрфхэм зэреджэмрэ абыхэм кьагыгэлыагыуэ макьхэм я луклэмрэ зэхацыхукыфын. Алфавитым хьэрфхэм щалэ зэклэлыкылуэклэр ящлэн. Кьрат псалъэхэр алфавитклэ зэклэлыкылуэу ятхыфын. Кьыхуагыгэлыагыуэ тхыгьэм хэт псалъэхэр алфавитклэ зэклэлыкылуэу кьыхатхыкыфын. Тхылтым ит псалъальэм ирилэжьэфу егысэн, псалъэ иратхэр алфавитам иригьуазээрэ псалъальэм зэрыщызэклэлыкылым хуэдэу зэхатхыкыфын (псалъэм и япэ хьэрфым тешлыкылуэу).

Псалъэ.

Хьэрфышхуэхэр щатхым теухуауэ зрагыгэщлэхэм зрагыгэужьын (хагыгэхьуэн). Кьалэхэм, кьуажэхэм, псыхэм я цлэхэр хьэрфышхуэклэ кьрагыажьэу зэратхыр ящлэн. Ар я тхыгьэхэм кьыщагыгэсэбэпыфын.

Хэт?Сыт ?Сыт хуэдэ?Сыт ищлэрэ?Сыт ищлар?Сыт ищлэнур?Сыт ящлэнур?Сыт ящлэрэ? Упщлэхэм жэуап яхуэхьу псалъэхэм шыгьуэзэн. Апхуэдэ упщлэхэр езы еджакылуэхэми ягыувыфын.

Предметхэм, лэжыгыгэхэм, шытыклэхэм я флэщыгыгэщлэхэр зэхагыгэклыфын.

Предметхэм я цлэхэр гуп-гупурэ ягуэшыфын (*зэрыджэгу хьэпшыпхэм я цлэ, еджэныгыгэм епха хьэпшыпхэм я цлэ, кьэклыгыгэхэм я цлэ, псэуцхьэхэм я цлэ, н.*).

Ахэр кызыэщлэзыубыдэ псалъэхэр кьыхуагыуэтыфын (*псалъэм папцлэ:джанэ, гьуэнишэдэж, цей, щлакылуэ, бостей, клагуэ, кьэптал, джэдыгу — шыгыгынхьэц*).

Предметхэм ящлэхэр (кьащыщлэхэр) кызырыкл псалъэхэр гуп-гупурэ ягуэшыфын, ахэр зыгыгэзащлэ (*кьызыщыщл*) предмет елытаклэ (*цлыхухэм, псэуцхьэхэм, хьэпшыпхэм, дунейм и кьэхьукьащлэхэм, н.*).

Зи мыхьэнэклэ зэпэгьунэгьу псалъэхэм шыгьуэзэн (щапхьэ зэралыагыум ипкь итклэ).

Зи мыхьэнэклэ зэпэщлэуэ псалъэхэм шыгыгэгуэзэн.

Нэхьыбэрэ дызрихьэллэ послелогхэр егыгэщлэхун (*нэс, деж, цхьэклэ, н.*)

Послелогхэр зи гьусэ псалъэхэм пыхауэ зэратхым гу лъегьэтэн.

Псалъэ льябжьэм шыгыгэгуэзэн. Псалъэ зэлыабжьэгыгэхэм теухуауэ гурылуэныгыгэ ягыуэтын. Апхуэдэ псалъэхэм зэдайуэ зэдахэт лыхьэхэм гу льятэн. Псалъэ зыбжанэм апхуэдэу зэдахэт лыхьэхэр кьыхагыгэбелджылыкылыфу есэн. Апхуэдэ лыхьэхэр зэщхьу щатхым гу лъегьэтэн (*мажьэ — мажьэшхуэ — мажьэ флыцлэ*).

Псалъэухар.

Бзэр псалъэухаурэ зэпкьрыхын (ягуэшын), а псалъэухахэм кьыхагыуэтыкылым ахэр зытепсэлыкылым, а зытепсэлыкылым хужалэр кьэзыгыгэлыагыуэ псалъэхэр (иужьклэ подлежащэ, сказуемэ жыхуалэнухэр). Псалъэухам и пкыгыуэ нэхьыщхьэхэр. Псалъэухам хэт псалъэхэм яку дэль зэпхыныгыгэр кьахутэфын, упщлэ хуагыуэвыным ипкь итклэ. Псалъэухахэр я мыхьэнэклэ зэрызэщхьэщыкылым клэлыгыгэпллын. Псалъэухам и клэм точкэ, упщлэ, хэлэтыкыла нагыщэ ягыуэвыфу

есэн. Псалъэухахэр я къэпсэлъыкIэкIэ зэрызэщхьыр, зэрызэщхьэщыкIыр зэхагъэкIыфу егъэсэн.

Дэтхэнэ зы псалъэухари хьэрфышхуэкIэ кърагъэжьэным теухуауэ яIэ есэныгъэм зрагъэужьын. Псалъэуха зэхалъхьэфын икIи ятхыфын.

3 класс

Адыгэбзэмрэ анэдэльхубзэмрэкIэ еджакуэхэм яхузэфIэкIын, ящIэн хуейщ е 3 – нэ классым:

АдыгэбзэмкIэ: - алфавитыр гукIэ, мыккымрэ хьэрфымрэ; псалъалъэ цIыкIумкIэ лэжьыфу щытын хуейщ:

- псалъэхэр пычыгъуэкIэ зэпаудыфу, ударенэ трагъэувэфу;
- псалъэуха цIыкIухэр нэрылъагъу пособиехэмкIэ зэхалъхьэфу;
- текстыр псалъэухауэ ягуэшыфу, псалъэухам псалъэ зэпхэхэр къыхагъуэтэфу, абыхэм упщIэ хуагъэувыфу; псалъэ зэпхамрэ псалъэухамрэ я зэщхьэщыкIыныгъэ ящIэ
- IэмалыщIэхэр (иннов.техн.) къагъэсэбэпыфу, интернеткIэ дызыщымыгъуазэ Iуэху гуэрхэр къагъуэтыфу, ахэр ди пащхьэ къралъхьэфу;
- тхэкIэр къабзэу, щыуагъэншэу ягъээщIэфу, Iэмал зэриIэкIэ къыхыгъуафIэу ики нэхь псынщIэу тхэфу;
- б/з лэжьыгъэхэр ягъээщIэфу, газет, журнал адыгэбзэкIэ ди республикэм къыщыдэкIхэм щыгъуазэу; абыхэм ит материал гуэрхэр урокым къыщагъэсэбэпыфу;
- лексическэ мыхьэнэри, псалъэхэр зэратхри ящымыгъупщэу, словарнэ лэжьыгъэм ехьэлIа зэфIэкIыныгъэхэм щыгъуазэу;
- творческэ, щхьэзакъуэ лэжьыгъэхэр ягъэзащIэу (диктант, изложенэ, сочиненэхэр, сурэт гуэрым теухуа рассказ кIэщI цIыкIухэр зэхалъхьэфу, текстыр пычыгъуэкIэ зэпаудыфу, текст цIыкIум псалъащхьэ къыхуагупсысыфу егъэсэн);
- зэрылажьэ тетрадхэр къагъэсэбэпурэ, тхыльхэм ярыт лэжьыгъэхэр ягъэзащIэкIэрэ я къэухьым зегъэужьын; таблицэхэмкIэ, сурэтхэмкIэ, кроссвордхэмкIэ гъэлэжьэн; Iуэрылуатэм щыщ Iыхьэхэр урокым нэхьыбэрэ къыщагъэсэбэпыфу егъэсэн (*псалъэжьхэр, нэщэнэхэр, н.*)

4 класс

АДЫГЭБЗЭР ЕПЦIАНЭ КЛАССЫМ ЩЫДЖЫНЫР ХУЭУНЭТИАЩ МЫШХУЭДЭ МУРАДХЭР ЗЭГЪЭХЪУЛЭНЫМ:

- школакIуэхэм я бзэм, я гупсысэкIэм, я зэхэщIыкIым зегъэужьыныр, здыхэт, зэпсалъэхэм елытауэ бзэм и Iэмалхэр къыхихыфыныр, гукъэкIымрэ бзэр зэрызэхыщIэмрэ егъэфIэкIуэныр;

-адыгэбзэм и лексикэм, фонетикэм, грамматикэм ятеухуауэ щIэдзапIэ хьу щIэныгъэ етыныр; бзэм и къэхьугъэ яджхэр нэхь къызэрыгуэкI дыдэу зэрызэпкърихыфын зэфIэкI хэльхьэныр;

-адыгэбзэм пщIэ хуищIу, фIыуэ илъагъуу гъэсэныр, ар къабзэу хьума хьунымкIэ езым и пщэ къалэн къызэрыдэхуэр зэхегъэщIыкIым, къыдалъхуа псалъэр куууэ иджыным хуэущиныр, езым и бзэр зэрыригъэфIэкIуэным хуцIэгъэкъуныр.

Зызымышьуэж мураду адыгэбзэр егъэджыным сытым дежи иIэр абы къызэфIигъэкIын хуейуэ гъащIэм къыхуигъэуэв къалэнхэр гъээщIэнырщ, икIи ар теухуэу щытыпхьэщ «анэдэльхубзэ» предметым хуаIэ епIыкIэм, бгъэдыхьэкIэм, абы нэхьыщхьэу хэль гупсысэхэм. ЦIыхухэр иризэпсалъэу, зэрызэпыщIауэ щытыным бзэр хуэунэтинымкIэ мурадыр псоми зэхуэдэу (общеобразовательнэ)

ягъуэтын хуей щэныгъэхэмкIэ шыIэ Iэмалхэм я зы хэжыпIэу ар увьнырщ, абы езым кыыхэкIыжу шытщ еджакIуэхэм бзэмкIэ нэгъуэщI IуэхушIафэ гуэрхэми шаIэ зэфIэкIхэм хэгъэхуэн, зегъэужьын, зэпыщIа зэрыхуэ Iэмэпсымэу бзэр кыызэрагъэсэбэп щыкIэхэр егъэфIэкIуэн, балигъхэр зыхэт (зыхэпсэукI) гъащIэм жьджэру хэтыфын папщIэ, зыхуеинум хуэдиз зыужьыныгъэ я бзэм игъуэтауэ зэрышытыпхъэри. Нэхъ пыухыкIауэ а мурадхэр мыпхуэдэу бгъэбелджылы хъунуш:

- сабийм псэкIэ зыхищIэхэр, и гурыгъу-гурыщIэхэр, зыхушIэкъур (зыхуэпабгъэр), къэзыухъуреихъ дунейм хуиIэ епльыкIэр псалъэм иIэ зэфIэкIхэмкIэ къэгъэлъэгъуэфын, къэIуэтэфын, нэхъыбэрэ кыигъэсэбэп псалъэхэми нэхъ мащIэрэ кыигъэсэбэпхэми я бжыгъэм хэгъэхуэн;

- зы лъэныкъуэкIэ, Iуэхугъуэ пыухыкIа гуэрым емыхъэлIауэ (емыпхауэ) бзэм и зэхэлъыкIэр зрагъэщIэкIэрэ, етIуанэ лъэныкъуэкIэ, бзэм и зэхэлъыкIэм теухуа Iуэхугъуэ пыухыкIа гуэр (псалъэ, тхыгъэ) гум ираубыдэкIэрэ, хъэл-щэным, нэмысым, хабзэм теухуа тхыгъэ зэпкърахкIэрэ е апхуэдэ гупсысэ зыхэлъ темэкIэ сочиненэ ятхкIэрэ я акъылым, гупсысэкIэм, гуры-хуагъым набдзэгубдзапльэу, езым зицIыхужу шытыным зегъэужьын, егъэфIэкIуэн, хэгъэхуэн;

- бзэм и зэхэлъыкIэмкIэ щэныгъэ ебгъэгъуэткIэрэ, къебгъаджэкIэрэ еджакIуэхэм я къэухъым нэгъуэщI лъэныкъуэ псомкIи хэгъэхуэн, зегъэ-ужьын;

- еджэныгъэм ехъэлIа Iуэхугъуэ псомкIи яIэн хуей есэныгъэхэмрэ зэфIэкIхэмрэ егъэгъуэтын, зэфIэгъэувэн, зегъэужьын (тхылым ирилэжьыныр, конспект зэхэлъхъэныр (щыныр), псалъалъэ сыт хуэдэхэм иригъуэзэфыныр);

- еджакIуэхэм яIурылъ бзэм зегъэужьын, абыхэм тхэнымкIи псэлъэнымкIи яIэ есэныгъэхэмрэ зэфIэкIхэмрэ хэгъэхуэн, егъэфIэкIуэн (къеджэныр, едэIуэныр, тхэныр, псэлъэныр), бзэ къабзэ, шэрыуэ пIурылыным пщалъэ хуэхъухэр егъэщIэн.

ЕПЛАНЭ КЛАССЫМ АДЫГЭБЗЭМКIЭ ШАГЪУЭТ ШЭНЫГЪЭХЭМ НЭХЪ МАЩIЭ ДЫДЭУ IЭМАЛ ИМЫIЭУ КЪЫЗЭЩIАУБЫДЭН ХУЕЙХЭР:

ЕдэIуэныр. Псалъэмакъ зэхихыр кыгурыIуэныр.

Псэлъэныр. Здыхэт, зэпсалъэ елытауэ бзэм и Iэмалхэр жьэрыIуатэбзэм кышыгъэсэбэпыныр. Зыгуэрым епсэлъэныр, и закъуэу псэлъэным хуэшэрыуэ хъуныр (зыгуэр тепсэлъыхыным, хыбар Iуэтэным, сабийхэм зыхащIыкI темэ гуэрым хэпсэлъыхыфыным). Цыху хэтыкIэм ехъэлIа хабзэхэр зэгъэщIэныр (фIэхъус тыкIэ, сэлам ехыжыкIэ, кыпхуагъэгъуну лъэIуэныгъэ, фIыщIэ щыныгъэ, лъэIуэкIэ зыхуэгъэзэныгъэ). КъэпсэлъыкIэ, интонацэ тэмэмым тетыныр.

Къеджэныгъэр. Зыхуеджэ тхыгъэм, лэжьыгъэ къратым, пэжырытхэ хабзэ, нэгъуэщI убзыхуныгъэхэм къеджэнымрэ ахэр кыгурыIуэнымрэ. Хэчыхъауэ къеджэныр: зыхуей зэреджэн материалыр кыигъуэтыфыныр.

Тхэныр. Тхыгъэбзэмрэ жьэрыIуатэбзэмрэ зэщхъэщыгъэкIыныр. Псалъэухамрэ тхыгъэмрэ (текстымрэ) зэхэгъэщхъэхукIыныр. Тхыгъэм кытетхыкIыным. Къыздыпхуеджэр (кыбжаIэр) пэжырытхэ хабзэ зэбгъэщIахэм тету птхыныр. Текстым тхыгъэкIэ утепсэлъыхыжыныр (хыбарым, къетхэкIыным шыщ зыхэлъ хыбырым). Тхыгъэ мыин (сочиненэ) сабийхэм яфIэгъэщIэгъуэнын тематикэкIэ тхыным; хъуэхуэ, письмо зэхэлъхъэныр (компьютерыр къэбгъэсэбэпуи).

КъэIуэтэныгъэ зэпха.

Бзэм гъащIэм мыхъэнэуэ щилэр. ЖьэрыIуатэбзэмрэ (жъабзэмрэ) тхыгъэбзэмрэ яIэ зэщхъэщыкIыныгъэм кIэлъыгъэпльын.

Тхыгъэр.

Тхыгъэм кышыIуэтам тегъэщIаплIэ хуэхуэ псалъэхэр кыыхэгъэщхъэхукIыфын. Тхыгъэ зэпыщIамрэ зы темэкIэ зэ мыпха псалъэухахэмрэ зэгъэщIэн.

Тхыгъэм кылуатэр (темэр) гъэбелджылын. Тхыгъэ мыинми абы и лыхъэхэми псалъашхъэ хуэщлын.

Темэклэ зэпыщла упщлэхэм егъэджаклуэм и унафэм щлэту жьэрылуатэуи тхыгъэкли жэуап иратыфын. Сюжет зилэ сурэт хэм теухуауэ псалъэуха зэхалхъэфын. Зы темэклэ зэпхауэ щыт псалъэуха зыбжанэ зэхалхъэфын, егъэджаклуэм и унафэм щлэту. Упщлэхэр е пункт зытлуц хьууэ кьрат планыр кьагъэсэбэпурэ, егъэджаклуэм и унафэм щлэту, тхыгъэ мынныр (кызыэрыклуэ дьдэр) изложенэу кьалуэтэжыфын.

Зэхалхъэфын икли егъэджаклуэм и унафэм щлэту ятхыфын езы еджаклуэхэр зэрыджэгухэм, зэрыглажьэм, я нэгү зэрызрагъэужьым теухуа хыбархэр.

Къабзэу тхэныгъэ.

Щхъэхуэу гу зылытапхъэ. Анэдэльхубзэр егъэджыным кыыхыхъэу къабзэу тхэныгъэмклэ урок хэха щылэнукъым. Ауэ а тхэклэр зыхуэдэнур абы куэдклэ елытауэ зэрыщытым, кыыхэкклэ, ар луэхум кыыхэлытэн хуейщ, тхыгъэ лэжыгъэ шагъэзащлэхэм деж дакыкыэ зытлуц льягъэсу.

лэм, лэпхуамбэхэм, нэрыгъуазэм зрагъэужьын.

Хьэрфхэр зэратхымклэ ахэр зэрызэрапх щыклэм теухуауэ ящлэфхэр ирагъэфлэклээн.

КЪЫЗЭДЖЭНУХЭР НЭХЪ ЗЫТЕУХУАР.

Фонетикэр, грамматикэр, тхэклэ тэмэмыр.

Бзэм зиужьыныр.

Макъхэмрэ хьэрфхэмрэ. Бзэр псалъэухахэурэ, псалъэухахэр псалъэурэ, псалъэхэр пычыгъуэхэу, пычыгъуэхэр макъыу зэпкырыхыныр зэрахузэфлэклым адэклэ зегъэужьын. Макъзешэхэмрэ макъ дэклуашэхэмрэ зэхэгъэклынымклэ ялэ зэфлэклэхэмрэ есэныгъэхэмрэ егъэфлэклээн.

Хьэрфыр зыхухэха макъым нэмыщл, нэгъуэщл макъ кыигъэлыагъуэу кыщыклуэр зэхэцлыхуклыфын икли кьеджэфын: псалъэм и кьэжьаплэм деж щызэхэпх макъзешэ э-р хьэрфзешэ а-клэ кызызрагъэлыагъуэр (**адыгэ, адакыэ, адрей**), **п, т** хьэрфхэмклэ **п1, т1** макъ дэклуашэхэр кьагъэлыэгъуэнклэ зэрыхьур (**пкыынэ, тклуатклуэ**).

Хьэрфклэ кьэмыгъэлыэгъуа макъхэр тхыгъэм кыыхагъуэтэфу икли кьеджэфу егъэсэнным ехьэлла лэжыгъэхэр егъэклуэклын: **у, й**-хэм я ужкклэ ы кыщапсэлыр, ауэ ямытхыныр (**унэ, гьуджэ, гущэ, итхьэщлащ, ин, игъуэ**).

Макъ кымыгъэлыагъуэу хьэрф щатхым и кьэклуэклэм нэлуасэ хуэщлын, хьэрфым макъ кыщымыгъэлыагъуэм деж, хьэрфым кьемыджэу егъэсэн: (**жыгылу, еклуэклы**).

Макъзешэ у-мрэ макъ дэклуашэ у-мрэ зэхэгъэклынымклэ ялэ есэныгъэхэр егъэфлэклээн.

Хьэрф э-р, урысыбзэм щилэ мыхьэнэр илэу, адыгэбзэми кыщагъэсэбэпынклэ зэрыхьум щыгъуэзэн. Ар кызыщагъэсэбэп псалъэхэм кьеджэфын икли ахэр ятхыфын (экскурс, экскаватор, этаж, элеватор, н.).

Пычыгъуэ **-й, -э** зэхахыу е ятхынклэ зэрыхьум щыгъэгуэзэн. Ар тхыгъэм кыщагъэсэбэпын (**еджэн, ерыщ, ежью, н**).

Хьэрф **ё**-р, урысыбзэ алфавитам щилэ мыхьэнэр зэрилэу, адыгэбзэм кызыэрыщагъэсэбэпыр ящлэн (**ёлкэ, шофёр, пулемёт**).

Пычыгъуэ **й** ы-р зэхахыу и ятхынклэ зэрыхьум щыгъэгуэзэн. Абы теухуауэ ящлэхэр тхыгъэм кыщагъэсэбэпыфын (**ин, ищхьэрэ, ислъэмей, иухын, иубэн, я**).

Хьэрф ю, я-хэр, урысыбзэм шалэ мыхьэнэр ялэжу, адыгэбзэм кьызэрыщагьэсэбэпыр ящлэн (Юрэ, яслэ, н.).

Зэгуэгъу хьу макъ дэклуашэ дэгухэмрэ жьгьыжьгьхэмрэ зэхацлыхуклыфын (п — б, ф — в, т — д, н.).

Хьэрф зэгуэтклэ кьэгьэлъэгъуа макъхэр, ахэр зыхэт пычыгъуэхэр, псалъэхэр ятхыным теухуа есэныгъэхэм зрагъэужьын. Псалъэхэр, псалъэухахэр, тхыгъэ клэщлхэр лэрытхми зэрыбми кьытратхыклын.

Зэрыбми лэрытхми кьытратхыкыныгъэм кьыдэклуэу гу лъытэн: тхэн кьыщрагъажьэм деж, япэрей хьэрфыр тхылъымплэ напэм и сэмэгурабгъу гъунэм пэлэщлэу зэрагъэувым икли ар хьэрфышхуэу зэратхым. Апхуэдэу езыхэми ящлыфу есэн.

Псалъэухар тхын щаухам деж, абы и клэм нагъыщэ гуэр зэрагъэувым гу лъатэн. Апхуэдэм деж ягъэув нагъыщэр а ятхым и кьэпсэлъыклэм (и интонацэм) епхауэ зэрыщытыр ящлэн.

Хьэрф зэгуэтклэ кьагъэлягъуэ макъ зыхэт псалъэхэр япэ щлыклэ тэмэму (а хьэрф зэгуэтри зэрыхэтым хуэдэу) тхауэ кьрагъэлягъуэу, пычыгъуэрэ хьэрфхэу хэтхэм теухуауэ зэпкьрахыу кьрагъаджэу, итланэ хьэрф зэгуэтхэр дэгъэхуауэ ахэр езыхэм хагъэувэн хуейуэ доскам кьыхуратхэ псалъэхэр кьытратхыкыфын. Апхуэдэу хьэрф зэгуэтхэр зыхущыщлэ псалъэ зыхэт псалъэухахэр кьытратхыкыфын.

Зи кьэпсэлъыклэмрэ зи тхыклэмрэ зэтехуэ псалъэхэр, апхуэдэ псалъэу зэхэт псалъэухахэр диктанту (кьызэрыжралэм ипкь итклэ) ятхыфын.

Зи кьэпсэлъыклэмрэ зи тхыклэмрэ зэтемыхуэ псалъэхэм клэлыпльын.

Апхуэдэхэм (нэхь тынш дьдэхэм) я тхыклэр кьапщытэфын, зыщлыплэ деж тхауэ зэритым иралъытуи, езы псалъэухар зэрызэхэт пычыгъуэхэмрэ макьрэклэ зэпкьрахыури.

Хьэрфышхуэр псалъэухам, цлыхуцлэхэм, псэущхэм флащ цлэхэм я кьыщлэдзаплэхэм ятхыфын.

Пычыгъуэр. Псалъэр пычыгъуэклэрэ зэпыудыныр. Псалъэр щатхклэ, сатырым щимыхуэм деж, абы щыщ лыхьэхэр кьыклэлыкылуэ сатырым зэрырахьэклым и хабзэм щыщ нэхь кьызэрыгуэклхэр ящлэн, хьэрф зэгуэт зыхэт псалъэхэм я ехьэклыклэм клэлыгъэплъын, щытхэклэ кьагъэсэбэпыфу егъэсэн, у зыхэт хьэрф зэгуэтхэм щыщ дэтхэнэ зы макъзешэ ы кьызыклэлыкылуэр и закьуэу сатырым кьибнэ зэрыхьур егъэщлэн (*кхьу-за-нэ, ку-мы-лэ*).

Ударенэр. Псалъэм ударенэ зытехуэу хэт пычыгъуэр кьыхагъэбелджылыкыфын. Пычыгъуэм ударенэр зэрытелэпхьукылым кьыхэклэ, а пычыгъуэм хэт макьыр а-ми э-ми щызэхамыщлыкылым деж, е а-м и плэклэ э зэхахыу щыщытым деж, ятхынур зищлысыр кьахутэфын, кьызэрапщытэ псалъэ кьыхуагъуэту (апхуэдэу ящлынуыр мыгугъуу щыщытым деж) (*бажафэ — бажэ, фальэишхуэ — фальэ, щлалэфл — щлалэ, н.*).

Алфавитыр. Алфавитым и мыхьэнэр. Хьэрфхэм зэреджэмрэ абыхэм кьагъэлягъуэ макъхэм я лүклэмрэ зэхацлыхуклыфын. Алфавитым хьэрфхэм шалэ зэклэлыкылуэклэр ящлэн. Кьрат псалъэхэр алфавитклэ зэклэлыкылуэу ятхыфын. Кьыхуагъэлягъуэ тхыгъэм хэт псалъэхэр алфавитклэ зэклэлыхьауэ кьыхатхыкыфын. Тхылъым ит псалъальэм ирилэжьэфу егъэсэн, псалъэ иратхэр алфавитам иригъуазэурэ псалъальэм зэрыщызэклэлыхьам хуэдэу зэхэтхыкыфын (псалъэм и япэ хьэрфым тешлыхьауэ).

Псалъэ.

Хьэрфышхуэхэр шатхым теухуауэ зрагъэщлэхэм зрагъэужьын (хагъэхьуэн). Къалэхэм, къуажэхэм, психэм я цлэхэр хьэрфышхуэклэ кърагъажьэу зэратхыр ящлэн. Ар я тхыгъэхэм къыщагъэсэбэпыфын.

Хэт?Сыт ? Сыт хуэдэ? Сыт ищлэрэ? Сыт ищлар? Сыт ищлэнур? Сыт ящлэнур? Сыт ящлэрэ? Упщлэхэм жэуап яхуэхьу псалъэхэм шыгъуэзэн. Апхуэдэ упщлэхэр езы еджаклэуэхэми ягъэувыфын.

Предметхэм, лэжьыгъэхэм, шытыклэхэм я флэщыгъэщлэхэр зэхагъэклыфын.

Предметхэм я цлэхэр гуп-гупурэ ягуэшыфын (*зэрыджэгу хьэпшыпхэм я цлэ, еджэныгъэм епха хьэпшыпхэм я цлэ, къэклыгъэхэм я цлэ, псэуцхьэхэм я цлэ, н.*).

Ахэр къызэщлэзыубыдэ псалъэхэр къыхуагъуэтыфын (псалъэм папщлэ:джанэ, гъуэншэдж, цей, щлаклуэ, бостей, клагуэ, къэптал, джэдыгу — шыгъынхэщ).

Предметхэм ящлэхэр (къащыщлэхэр) къызэрыкл псалъэхэр гуп-гупурэ ягуэшыфын, ахэр зыгъэзащлэ (къызыщыщл) предмет елыытаклэ (*цлыхухэм, псэуцхьэхэм, хьэпшыпхэм, дунейм и къэхьукъащлэхэм*

Зи мыхьэнэклэ зэпэгъунэгъу псалъэхэм шыгъуэзэн (*щапхьэ зэралъагъум ипкъ итклэ*).

Зи мыхьэнэклэ зэпэщлэуэ псалъэхэм шыгъэгъуэзэн.

Нэхьыбэрэ дызрихьэллэ послелогхэр егъэщлэхун (*нэс, деж, цхьэклэ, н.*)

Послелогхэр зи гъусэ псалъэхэм пыхауэ зэратхым гу лъегъэтэн.

Псалъэ лъабжьэм шыгъэгъуэзэн. Псалъэ зэлабжьэгъухэм теухуауэ гурылуэныгъэ ягъуэтын. Апхуэдэ псалъэхэм зэдайуэ зэдахэт лыхьэхэм гу лъатэн. Псалъэ зыбжанэм апхуэдэу зэдахэт лыхьэхэр къыхагъэбелджылыклыфу есэн. Апхуэдэ лыхьэхэр зэщхьу шатхым гу лъегъэтэн (мажьэ — мажьэшхуэ — мажьэ флэщлэ).

Псалъэухар.

Бээр псалъэухаурэ зэпкърыхын (ягуэшын), а псалъэухахэм къыхагъуэтыклым ахэр зытепсэлъыхьыр, а зытепсэлъыхьым хужалэр къэзыгъэлабгъуэ псалъэхэр (иужьклэ подлежащэ, сказуемэ жыхуалэнухэр). Псалъэухам и пкъыгъуэ нэхьыщхьэхэр. Псалъэухам хэт псалъэхэм яку дэль зэпхыныгъэр къахутэфын, упщлэ хуагъэувыным ипкъ итклэ. Псалъэухахэр я мыхьэнэклэ зэрызэщхьэщыклым клэлыгъэплъын. Псалъэухам и клэм точкэ, упщлэ, хэлэтыкла нагъыщэ ягъэувыфу есэн. Псалъэухахэр я къэпсэлъыклэклэ зэрызэщхьыр, зэрызэщхьэщыклым зэхагъэклыфу егъэсэн.

Дэтхэнэ зы псалъэухари хьэрфышхуэклэ кърагъэжьэным теухуауэ ялэ есэныгъэм зрагъэужьын. Псалъэуха зэхалъхьэфын икли ятхыфын.

Тематическэ план

№	Наименование раздела	Кол-во часов	Из них		
			диктанты	сочинения	изложения
1 класс					
1	Къеджэныгъэмр э тхэк1эмрэ щыхуагъэхъэзыр лъэхъэнэ	7			
2	Азбукэр щрагъэдж лъэхъэнэ	84			
3	Азбукэ нэужь лъэхъэнэ	8			
	Итого	99			
2 класс					
1	Псалъэуха	3			
2	Макъзешэхэмрэ макъ дэк1уашэхэмрэ	5	«Бжыхъэ»	«Сэ гъэмахуэр зэрызгъэк1уар»	
3	Псалъэр зэрырахъэк1ыр	22	«Бажэ» «Гуэдз хыгъуэ»	«Зыплыхъак1у э»	1.«Бгъэмрэ джэдумрэ» 2.«К1эпхъымрэ дыгъужьымрэ»
4	Макъ дэк1уашэ жыгъыжыгъхэмрэ дэгухэмрэ	11	«Щ1ым хузэф1эк1хэр»»	«Дыкъэзыхъуреи хъ дунейр щ1ымахуэм»	
5	Псалъэ	6			
6	Псалъэ лъабжьэ	3			
7	Сыт хуэдэ? упщ1эм жэуап хуэхъу псалъэхэр	3	«Къуагуэ»		
8	Сыт ищ1эрэ? упщ1эм жэуап хуэхъу псалъэхэр	15	«Зэпеуэ», «Си ныбжьэгъур»	« Гъатхэ»	«Абгъуэ»
	Итого	68	5	4	3
3 класс					
1	Блэк1а классхэм щаджам къытегъэзэн	13	«Уэшхым хиубыдахэр»		
2	Псалъэ	4			«Щ1акхъуэ»
3	Псалъэ	16	«Щак1уэхэр»	«Щ1ымахуэ»	

	зэхэлъык1эр				
4	Псальэ льэпкыгъуэхэ р	14	«К1эпхъ»		
5	Псальэуха	18	«Си анэ» «Пхъэхуей» «Бэшэчхэр»	«Дэ1эпыкыуэг бу»	«Жыгыгу1у»
6	Гъэ псом яджар кыызэщ1экыуэ жын	3	«Гъатхэ»		
	Итого	68	5	2	2
4 класс					
1	Ипэ классым щаджам кыытегъ\зэжын	9	«Псальэуха»	«Бжыыхъ»	
2	Щы1эц1э	7	«Щы1эц1э»	«Бжыыхъ дыщэфэ»	
3	Плбыфэц1э	6	«Плбыфэц1э»		
4	Ц1эпапщ1э	6	«Ц1эпапщ1э»		
5	Глагол	15	«Глагол», «Глаголым и спряженэ», «Ц1эпапщ1эхэмрэ префиксхэмрэ»		«Щ1ымахуэм дунейр»
6	Бжыгэц1э	13	«Бжыгэц1э»	«Щ1ымахуэ»	
7	Зэджам кыытегъээжын	12	«Пкыгъуэ зэльэпкыэгъухэр» «Къэпщытэжыныгъ э»		
	Итого	68	7	3	1
	Всего	303			